

Conversa amb l'amo en Rafel "Corró"; també hi eren l'amo e Joan Moranta i en Toni "Cabo". Sa Pobla 10 d'octubre de 1986. (comentaris de l'entrevistador entre parèntesi)

Vaig néixer l'any 1900. Jo encara hi he vist es valencians que llogaren sa Bufera per fer arròs i en feren i tot dins es Colombar Gran. Noltros n'hi teníem un bocí, que per ventura eren 7 o 8 quartons, i l'amo Andreu Felip tenia veïnat de lo nostro, que confrontava a n'es Canal Loco. Hi havia una síquia que feia sa partió dels arrossars amb ses pastures des bous, es deia sa Síquia de s'Alambrada, ja que n'hi posaren una perquè els bous no passessin. Aquesta síquia quedava enmig des Colombar Gran, pegava des malecò de Sa Siurana a n'es Canal Ferragut; d'aquesta síquia fins a la mar ja no s'hi feia arròs.

Es Colombar Petit es conrava quasi tot, en veles. Dins es Patrimoni noltros hi teníem dues veles: a una hi fèiem cànyom i a s'altra hi fèiem blat, civada, ordi i tot el que fos...darrera s'Almacen.

S'arròs més bo es feia dins Son Claret i també dins es Forcadet. Es planters les fèiem de tot d'una dins es Murterar, tirant cap a Ca Na Lloreta.

Diuen que tot es Cibollar es conrava; jo no ho he vist.

Sa Carrera d'en Ravell desemboca dins es Siquió d'en Felip, travessa tots els Rotlos, sa Síquia d'en Moix, sa Síquia d'en Manuel...i parteix des siquiot que hi ha ran des Camí d'en Molines. Estava entre el Canal d'en Moix i es d'en Pujol, però més a prop des d'en Pujol, passat sa síquia de s'Arena.

Es Siquiot d'en Felip ve des Rotlos, ran des Canal d'en Moix i desemboca dins es Canal d'en Pujol, ran des Canal des Sol; tant aquí com a sa Carrera d'en Rafel hi passàvem bé amb es barquet.

Es bestiar: hi havia uns bous maleits, i a un d'ells li dèiem "es torero", que ho era molt maleit. A n'es bous els tenien des Pont de s'Oberta (pont dels Anglesos) a sa banda de Ses Punes, dins es pinar. Hi havia un tancat de fil de ferro amb pues, passat per ses soques i es vespres les manaven a jeure allà. Quan sortien a pasturar, a sa banda de Ses Punes i es Ras hi pasturaven es maleits i a sa banda des Cibollar es ximpls. Es Torrent feia sa partió.

Don Pep Torrella les va comprar en aquests bous maleits, que eren de Son Sant Martí i els varen dura allà i lis feren aquest tancat de ferro dins es pins.

Dins es rotlos no hi anaven es bous. Jo a n'es Rotlos sempre hi he vist molta sesquera.

(L'amo en Llorenç) ens diu que ell va manar els darrers bous que hi va haver: "Partiem de sa Roca, les dúiem per sa Carretera d'enmig o pes malecò de Sa Siurana per amunt cap a Can Blau, a sa Punta des vent agafàvem es malecò des Canal Loco cap a Oriolet, carretera d'enmig, camí de Ses Punes, pes Ras, per Ses Punes. Agafàvem es camí de ses Punes quan som a lo d'en Tomeu Gener, cap a sa Carretera; a n'es pins agafàvem aqueix camí de s'Aigo dolça on noltros hi fèiem arròs i fins a Sa Bomba, que era a s'enfront. Entre grossos i petits en manàvem noranta i pico; hi havia set vaques des Canadà vermelles, frondoses, baixes i amples, que s'aferraven allà on ses altres no hi

havia manera; d'això fa quinze o setze anys. Diuen que els llevaren...sentirem a dir que es senyor havia de menester dobbers i va començar a escapçar..., no és que es bestiar anés gens malament, només es dies de mal temps no sortien...; aquests bous primer les va tenir en Tomeu Gener, però llavonses no s'entengueren amb es senyors..., i jo i en Joan Llecó ens en cuidarem des bestiar.

A n'es Colombar pasturaven davant Oriolet; de vegades agafàvem es malecò des Canal des Sol fins a Son Carbonell i cap a Sa Font pes Camí des polls.

Pegaven a tot lo tendre, a n'es bagatge, canyet, jonqueres, bova, sesquera. Sa sesquera no se segava tant per fer fems com lo altra; sa sesquera l'empraven molt quan sa paperera marxava i la cremaven per donar gas a sa maquinària que hi havia. En varen segar molta de sesquera dins es Rotlos, molta."

Màquines: A Sa Roca hi havia una màquina, marxava amb un gas, tenia una roda amb unes pales, molt amples, que rodava i s'aigo se n'anava a n'es Canal des Sol. Jo no li he vista a sa roda ni l'he vista marxar a n'aquesta.

Sa que he vist marxar moltes vegades és sa Màquina nova a n'es Pla des Pinar.

Llavonses n'hi havia una altra aquí on té es xalet en Bennàssar a n'es Lago (Estany dels Ponts), que se diu sa Màquina Vella; aquella treia aigo de dins es Lago – perquè es Lago se semblava- Allà treien s'aigo dolenta que venia de per dins es Colombar i tot allò i li donava aigo bona des Canal des Riego.

També hi havia una altra màquina davant es portell de sa volta des camí d'Oriolet; treia s'aigo des siquiot de ran de sa carretera; encara hi ha es fonaments.

Els peixos: Dins s'aigo de sa Bufera venia es Mújol, que és un peix que té es cap ample; llavonses hi havia sa Llisa. Es Mújol té s'escata més grossa i es cap ample, sa Llisa el té més estret. Llavonses n'hi havia un altre de peix d'escata, que era més prim i que li dèiem un agut, que era prim i llarg. Llavonses a dins es Lago, s'Orada, es Llop. Hi havia anys que entraven altres castes de peix amb una plena de mar, quan s'aigo corria molt de per alt, sa Sirviola,...

Es Moixó: a n'es Moixó el va dur D. Pep Torrella, per mi abans del moviment, per ventura devers l'any 30 o 31.

Es Cabotell: (*Gasterosteus aculeatus*) té un bony a sa panxa, amb qualque espina damunt...igual que es moixó, però en diferent forma. (En Joan Moranta diu que el varen dur, igual que es Moixó). No ho sé si el dugueren en aquest, des Moixó sí...

Anguila: S'Anguila és de sa mateixa casta tota; resulta que quan venia s'aigo i tocava engreixar li dèiem Anguila correguda, que sen volia anar cap a la mar a desovar i ja no la vèiem pus i a s'altra li dèiem s'Anguila borda.

S'Anguila de "llevada" és sa mateixa que sa borda, però vol dir que està enterrada i quan ve es seu temps surt a defora per envestir, surt de dia. A dins sa Síquia d'Enmig des Colombar petit, hi anàvem de dia, en venir ses primaveres, quan començava a encalentir-se el sol i amb sa fitora agafàvem ses que volíem.

S'anguila correguda té sa panxa blanca i és més curta de nas perquè ha engreixat; en canvi sa borda és groga. Emperò hi ha llocs en que sa borda no és igual degut a s'aigo. Aquí on s'aigo és més dolça sempre té sa panxa groga, en canvi vos n'anau dins es Colombar o dins es Patrimoni i és més negra, de molt i és perquè s'aigo és d'una altra casta. Encara no he conegut mai ni n'he vist cap mai que m'ho hagi fet veure, si això és un mascle o una femella, perquè quan l'escorxau no trobau res dedins.

Jo he sentit a dir a homos entesos en això, que no se mengen els peixos perquè van a morir dins un fondo comú i de s'anguila morta surten les angules.

S'Angula: S'Angula és sa “naxi” de s'anguila. Fa vint o vint i cinc anys que venien uns pilots davall es Pont de Son Carbonell, però en venien moltes, moltes; venien per ses primaveres. Fins i tot venien valencians a agafar aqueixa angula, amb unes nanses aposta, amb uns morenellets –s'Angula venia per ses voreres- i quan tenien el que necessitàven se n'anaven llavonses.

Camp d'aviació: Llavonses hi havia es Camp d'Aviació...; perquè jo hi he vist es Camp d'aviació dins Sa Manegueta, dins lo d'en Riera Marçà. Llavonses hi varen fer “greens” per jugar a golf, els hi deien “greens” en aquell temps; idò venien aquells estrangers i amb aquell bastó se posaven a tirar sa pilota dins es forat.

Amfibis, rèptils i insectes: També hi havia granots i calàpets. Es calàpets no ho són de s'aigo, no n'hi ha per sa bufera, eren per ses terres, per ses voreres, no vol dir que per dins ses veles...; en es granots quan són petits lis deim cabotells.

Tortugues n'hi havia moltes a sa banda de ses Mosqueres que hi havia es Riego que passa per davall es torrent... en es veïnat hi havia veles i ses tortugues se tiren dins s'aigo... a sa tortuga s'anguila li manava molta por, perquè les se menjaven.

Ses serps també se menjaven es peix petit. A sa carretera que va a sa Màquina nova - sa carretera de s'empresa que deim o sa carretera de sa bufera-, que llavonses no estava asfaltat, era pols i veus sa carrera...; n'hi havia de serps i culebres!

S'escarbat que va per dins s'aigo és s'escarabatera (Ditischus)

Els jueus (per libèl·lules) tenen ses ales llargues, dos jocs d'ales a cada banda.

Aquí on amaràvem es cànyom li dèiem es pla d'amarador. Entre es camí que ve de sa Font i es Canal d'en Palet.

En es Turó de ses Eres hi he vist batre i hi he vist fer de tot aquí, i davant aquí on hi ha ara “Los Patos”, hi havia una era que li duien a batre quasi tot s'arròs de sa bufera, no li duien tot...

“Los Patos” era un “almacen” on hi posaven s'arròs que batien, perquè en aquell temps l'amo en Ros Corró i son pare tenien sa bufera llogada i quasi tots els arrocers duien s'arròs a batre allà i ell els ho comprava i el pesaven dins aquest almacen. I si no li venien, no li anava bé a ell...

¡Jo n'hi he duites de manades d'arròs a n'aqueixa màquina que el batia davant “Los Patos”! i les me prenien – perquè jo era jove- i el tiraven a d'alt i sa màquina el batia. Llavonses, un cop s'arròs batut el duien a estendre damunt ses eres i hi havia unes canaletes perquè si plovia, s'aigo anava directa dins ses canaletes i se n'anava per avall.

Sa Cortera també pertany a sa bufera. Això ho va fer s'inglès.

Sa Roca: Té aquest nom perquè a sa bufera hi ha una bretxa que va de darrera sa Cortera, de sa banda de Can Vauma, que tot és marès i passa per sa paperera, per sa Roca. A jo me varen dir, segons es vells, que s'inglès li posà aquest nom, perquè és fort.

Transcripció parcial de la cinta de l'entrevista amb l'Amo en Rafel Corró. 86 anys. Sa Pobla. 12-XI-1986. (comentaris de l'entrevistador entre parèntesi)

Es Canalet des Pins: quan som a baix de tot des Canal d'en Pep, de frente de s'arena, parteix cap en es Pont dels Anglesos. Aquí hi havia una màquina que no sé perquè servia i estava entre sa síquia d'en Florit.../; Hi havia un camí ran d'aquest canalet. Es Canalet des Pins donava s'aigo bona a s'arròs que feien prop d'allà; en el mateix lloc hi feien els planters i llavonses s'arròs.

Canal de Riego: L'he vist quan arribava a dins ses Mosqueres; he vist córrer s'aigua jo! Aqueixa aigo sortia de sa Font i hi havia una màquina que la tirava dins es Canal de Riego i partia per amunt, per amunt i arribava fins a Can Blau i allà voltava per dins ses Mosqueres i tot allò se regava.

Travessa tot es Canal Gran per un sifon i passa en es Camí des Senyals i a s'enfront hi havia una comporta que donava s'aigo per avall i per amunt, i arribava fins a prop del cementeri d'Alcúdia.

Es Camí des Senyals: Té aquest nom perquè a s'enfront hi havia una comporta a n'es Riego, allà dessà des camí de s'Empresa; i hi havia una caseta amb una comporta i quan havien de canviar s'aigo giraven sa comporta i ho coneixien a Sa Roca.

Es Camí de s'Empresa: és la carretera que va cap a sa Màquina Nova; això era es camí principal de s'empresa, el que ara és sa carretera.

Els ullals: sa Síquia des Polls ve de tots els ullals que hi ha devers Sa Font, a sa banda de dalt, dins Son Claret; ets Infernets també donaven molt d'aigo.

Caçades de burelles. N'agafàvem un grapat de dotzenes: llum d'oli i un picarol. Les agafàvem amb la mà, i s'havia d'anar viu que no tenguessin temps de giscar, perquè no fessin fugir les altres.

... Quan vens de sa Font de Son Sant Joan i quan ets en el primer revolt, que hi ha un pont, allà es diu es Pla d'Amarador.

Es canal que ve de Sa Font té quatre noms: es Canal de sa Font, que va de sa carretera des Polls a sa Font; de sa part de baix té es Canal d'en Palet; llavonses té es Canal de ses Puntetes o d'en Molines i llavonses ve es Canal d'en Pep.

Sa Síquia des Tancadet ve de fora de sa Bufera, això està des Pont de Can Blau per amunt, seguint un camí –que està abans de sa caseta on hi havia un jurat – seguint, dic, aquest malecò anaven a n'es Tancadet, que surt a n'es Camí de ses Jonqueres.

Hi havia llavonses es Canal d'en Moix que tenia una carretera que venia de sa volta segona d'Oriole; agafant aquesta per damunt es Canal Loco hi havia unes passadores per on passaves a sa Carretera d'Enmig – a sa Punta des Vent - ; llavonses passaves a

n'es Canal d'en Moix i arribaves a Amarador...; Jo es nom des Camí des Cànyom no l'he sentit dir mai, ni sé que duguessin a assecar es cànyom a Can Vauma.

Noltros a n'es Patrimoni teníem dues veles que hi fèiem cànyom...; es cotó el fèiem a Oriolet...; Quan a n'es cànyom noltros mos en cuidàvem de tot es procés: quan el trèiem de dins s'Amarador el posàvem a mostres (...) i secava i llavoneses amb un trencador, a trencar... ; ho posaven en remull, per ventura, per llevar s'estopa a sa soca i així llavoneses amb sos trencadors era més bo de tallar); i ses dones llavoneses amb una espadella, espadaven i llevaven tota sa borra i quedava es cànyom tot sol. Han d'esperar molt de temps per eixugar-ho a n'es cànyom, perquè li entra a dedins s'homit i ha d'eixugar pes seu sou.

Sa meva dona hi va anar a jornal de l'amo en Toni de s'Almacen, per ses canyes; canyes que hi havia pes malecons. ¡ N'hi havia moltes ! Era molt guapa llavoneses, molt guapa, ... síquies, ¡ Jo ara que vos he de dir!.

Ara, ten vas dins es Colombar i sa primera síquia que ve, partint de sa carretera que va cap a sa Màquina Nova – hi havia un pont que travessava sa carretera i duia a sa Màquina Nova- , se diu sa Síquia des Colombar; llavoneses ve es Canal Ferragut; llavoneses n'hi havia un altre ran de sa Siurana, dins es Colombar Gran, que per mi era sa Síquia de sa Senyora.

Sa Síquia Nova està dins es Colombar petit aferrada a n'es Canal Ferragut. Aquesta síquia la varen fer a Can Torrella; això ho donaren a una empresa, a n'en Xesc Forris; venc a dir que l'he vista fer, per ventura devers l'any quaranta, crec que sí, després des moviment si no vaig errat. Això era quan ho tenien a Can Torrella encara. Llavoneses s'Albufera la va tenir D. Jaume Ensenyat, que era Sa Celulosa que ho va prendre a Can Torrella i D. Jaume Ensenyat era s'administrador, però era Sa Celulosa que era “duenya” de s'Albufera; llavoneses va arribar a ser de D. Jaume Ensenyat perquè per mi va pagar lo que devien a Can Torrella, o no sé es què... i llavoneses ho va prendre en Gili: eren tres que anaven plegats: n'Ensenyat, en Riera Marsà i en Gili.

Es Canal Ferragut travessa per davall es Canal Loco per un sifon. Aquest Canal arranca d'un ullal que hi ha dins ses Mosqueres... sa Siurana ve de dins ets ullalets, per allà dalt.

A n'es Pont d'en Coram noltros li deim d'en Corem.

A sa Bassa des Molí hi havia una síquia que se deia sa Síquia de sa Bassa, que sortia de sa Síquia d'en Manuel. ¡ Hi he pescat més vegades aquí! Part damunt hi havia sa Síquia de s'Aigua Bona, just aferrada a n'es malecò (sa carretera des Polls). Ran d'aquesta síquia hi havia arròs i després venia sa Síquia des Purgant, que recollia s'aigo dolenta que sortia de dins s'arròs i llavoneses venia sa Síquia des Bisbe. Eren ben grosses aquí ses anguiles i no n'hi havia de petites, perquè ses grosses se les menjaven -¡ n'he agafades d'anguiles amb una petita dins sa boca!- ; anguiles que feien una terça o una terça i mitja.

Quan agafàvem anguiles petites mos n'anaven a n'es Lago (s'Estany des Ponts) – llavoneses es Lago era gran – i en fèiem bocinets, les passàvem a s'ham i tiràvem un palangre – no el tiràvem noltros, teníem un alcudienc que el tirava, pescava a mitges amb noltros – i moltes vegades enlloc d'agafar llops - perquè ho fèiem per agafar llops a n'això - , agafàvem anguiles gruixades.

Estava tot tan net que podíem passar quasi per totes ses síquies pescant a l'encesa. Llavonses pescàvem amb un Petromatx – de tot d'una amb un llum de carbur- ; agafàvem per ses síquies amb sa fitora i quan veiem una anguila o un peix ¡pegàvem!... i era sa nostra vida això. Tanmateix fèiem qualque duro, emperò és una mala feina això, no me xocava gens a jo.

Noltros dúiem es peix amb es carretó cap a Sa Pobla. També l'he duit dins s'estormia, a s'esquena, en bicicleta.

S'estormia era una bossa feta de garballó, amb uns tiranys a s'esquena; era una espècie de sàrria. Hi havia ses beïasses des muls i això eren ses beïasses dets homes.

Ets infernets venen de dins sa marjal des murers. Hi ha lo d'en Neca i hi ha una síquia – sa Síquia d'en Neca- que travessa sa carretera – Camí des Polls- i s'en va dins sa Síquia d'en Moix. Al cap d'amunt d'aquesta síquia –sa d'en Neca- hi havia ¡que t'he de dir jo! ...sortia aigo d'aquí, sortia aigo d'aquí dessà, sortia aigo allà... i es murers feien un rotllo allà on sortia s'aigo, i el feien pujar més amunt que sa terra perquè no sortís s'aigo, i hi feien arròs, voltant, voltant. Per dins Son Mieres hi pots anar a peu i ho trobareu: hi ha créixens i gram.

A n'es Canal de s'Ullastrar hi ha un lloc, a se'n endret de on feien arròs, dins es Ras, que hi ha un canalet enmig, una regata feta dins sa roca, que per ventura té tres pams més fondo que es canal.

Crosses: Aquí també hi ha hagut temps en què ses crosses duien forcall, però si hi ha molt d'herbei i fang no pot anar mai bé. Sa crossa més bona és sa de poll; com més lleugera, més bona; tampoc no pot ser massa lleugera perquè no la domines. ¡ així de vegades també l'ha duita amb una canya!

Vaig tenir sa pesquera i sa cacera dotze o tretze anys; hi vaig passar per mor des meu germà, que ho va tenir vint anys. Es primer pic que vaig pescar, noltros estàvem a una caseta que hi havia davant sa paperera, a sa banda de Sa Pobla. Llavonses varem fer sa parança dins es Gran Canal i mos varen fer una casa allà baix i estàvem allà. Jo he estat dins s'Albufera quan no hi havia paperera ni res, quan jo era nin. Allà hi havia una màquina grossa que treia s'aigo amb unes pales, una roda... no l'he vista funcionar jo.

Un lloc on se feien anguiles bones –n'hi havia moltes, emperò eren bones- era a sa Síquia des Bisbe. Jo a n'aquesta síquia sempre la vaig veure bruta: hi havia cantonots com esbaldregats.

(Toni Cabo) : Per dragar es Gran Canal –que llavó era més brut que ara- deixaren un bocí de malecò i amb un motor gros eixugaren –era en s'estiu-, i amb una palera treien es fang i ho tiraven dins sa Siurana; llavonses de sa Siurana ho tornaven a tirar dins sa banda des Cibollar.

(L'amo en Rafel) : Jo l'he vist fer net a n'aquest torrent, des Canal de s'Oberta –Pont d'ets Anglesos li diuen- cap amunt fins a n'es Pont de sa Roca.

Fragments de comentaris de l'amo en Rafel "Corró" durant un passeig en barquet pes Canal des Sol i de s'Ullastrar (any 1986)

Sa Maquineta: aquí hi estava l'amo en Pere Antoni "Dobles" de Muro que guardava es bous maleits i sa Maquineta era sa seva casa.

Es bocí de Canal des Sol que passa des Pont des Anglesos cap a la mar ho feren ets "hungaros".

Peatge del Pont de Can Blau: A n'es pont de Can Blau feien pagar, per poder passar per anar a cercar alga, en aquell temps –any 15 o 16- 1,50, que noltros deim sis reials, o si no, quatre o cinc senalles de grava per tapar els clots de la carretera.